

**12. TÜRK DİLİ, KELİME TÜRETME, YAPIM EKLERİ
ÜZERİNE**

Bu Bölümde Neler Öğreneceğiz?

12.1. Türkçenin Dünya Dilleri Arasındaki Yeri

12.2. Türkiye Türkçesi

12.3. Türkçede Kelime Yapımı

12.4. Yapım Ekleri

12.5. Çekim Ekleri

12.5.1. İsim Çekim Ekleri

12.5.2. Fiil Çekim Ekleri

Bölüm Hakkında İlgi Oluşturan Sorular

- 1) Türkiye Türkçesi hakkındaki fikirlerinizi kısaca belirtiniz.
- 2) Yapım eklerinin işlevleri hakkında bilgi veriniz.
- 3) Çekim eklerinin işlevleri hakkında bilgi veriniz.

Bölümde Hedeflenen Kazanımlar ve Kazanım Yöntemleri

Konu	Kazanım	Kazanımın nasıl elde edileceği veya geliştirileceği
Türkçenin Dünya Dilleri Arasındaki Yeri	Türkçenin Dünya dilleri arasındaki yerini kavrar.	Türkçenin Dünya dilleri arasındaki yeri örneklerle kavratılır.
Türkiye Türkçesi	Türkiye Türkçesi hakkında genel bilgileri kavrar.	Türkiye Türkçesi hakkında genel bilgiler örneklerle kavratılır.
Türkçenin Yapım Ekleri	Türkçenin işlek yapım eklerini kavrar.	Türkçenin işlek yapım ekleri işlevleri ve örnekleriyle kavratılır.
Türkçenin Çekim Ekleri	Türkçenin çekim eklerini kavrar.	Türkçenin çekim ekleri işlevleri ve örnekleriyle kavratılır.

Anahtar Kavramlar

- Türkiye Türkçesi
- Yapım Ekleri
- Çekim Ekleri
- Kelime Üretme Yöntemleri

12.1. Türkçenin Dünya Dilleri Arasındaki Yeri

Türkçe, Ana Altay dilinden türemiştir. Ana Altay dili 8000 yıl önce parçalanmıştır. Dolayısıyla Türkçe 8000 yıllık bir dildir¹. Bu köklü dil, köken bakımından Ural - Altay dillerinin Altay² koluna mensup, eklemeli³ bir dildir. Altay kolunda ayrıca, ‘‘Mançuca ve Moğolca dilleri vardır. Bu diller içinde Türkçe ‘ye en yakın olanı ise Moğolcadır. Ural kolunda ise Fin - Uğur ve Samoyed olmak üzere iki ayrı grup bulunur. Fin - Uğur muhtelif dalları ile Fince, Macarcayı da içine alan Uğurca ve Permce vardır’’(Ergin,2009:9). Ancak bu çalışmamızda Türkçemizin de içinde yer aldığı Altay kolu üzerinde durulacaktır.

Altay dilleri arasında ses, yapı ve söz dizimi bakımından ortak özellikler bulunur. Bu özellikler Altay dillerini diğer dillerden ayıran karakteristik özelliklerdir. Akar (2005: 31-32)’ de bu özellikler şu şekilde sıralamıştır:

- ‘‘Altay dillerinde ses uyumu bulunmaktadır. Mançu - Tunguzcada bazı ön ve artlı ünlülerin kaynaşması sonucu ünlü uyumu bozulmuştur. Yine, çağdaş Türk lehçelerinden Yeni Uygurca ve Özbekçe ünlü uyumu bozulmuştur.
- Altay dillerini hepsi bitişkendir. Kelimeler, kök ya da gövdeye belirli ekler getirilmek suretiyle yapılır.
- Altay dillerinde yalnızca son ekler vardır. Kelime önüne ya da içine ek getirilmez.
- Cümle unsurları, özne+tümce+yüklem sırasıyla dizilir.
- Tamlamalarda tamlayan tamlanandan önce gelir

¹ İsa SARI / Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Ders Notları / www.isa-sari.com / Sayfa: 2/7

² ‘‘Altay dilleri teorisi; Türk, Moğol, Tunguz, Kore ve Japon dillerinin ortak bir kökten çıktığını ve bunların akraba olduğunu kabul eden teorinin adıdır (Ercilasun, 2004:17).’’

³ Diller yapılarına göre, tek heceli, eklemeli ve çekimli diller olmak üzere üç gruba ayrılırlar.

□ Sayı tamlamalarında tamlayan ile tamlanan arasında hal, cinsiyet ve sayı bakımında uyum yoktur.

□ Çokluk bildiren sayılardan sonra gelen isimler çokluk eki almaz.

□ Kelimelerde gramatikal cinsiyet yoktur” (Akar, 2005: 31-32).

Türkçe deyince akla sadece Türkiye Türkçesi gelmemelidir. Türkçe, “Türk kelimesinin kavram alanı içinde yer alan bütün boy, soy, oymak ve aşiretlerin konuştukları dilin ortak adıdır. Aradaki farklılıklar lehçe / uzak lehçe, şive / yakın lehçe ve ağız terimleriyle ifade edilir. Bunlar bir dilin çeşitli sebeplerle oluşmuş alt kollarıdır” (Buran ve Alkaya, 2011: 4). Günümüzde gerek coğrafi şartlar gerekse kültürel etkileşim sonucu içerlerinde farklılıklar barındıran birçok Türk yazı dili vardır. “En eski yazılı belgeleri 7. Yüzyıla kadar inebilen Türk dili, bugün 10.995.840 km² alanda, yaklaşık 200 milyon kişi tarafından konuşulmaktadır” (Akar, 2005: 34).

12.2. Türkiye Türkçesi

Türkiye Türkçesi Anadolu’yu fetheden Selçuklular ve 3 kıtaya yayılan Osmanlıları kuran Oğuz Türklerinin dilinden inkişaf etmiş bir dildir (Tekin ve Ölmez, 2003: 156). Türkçe 13. yüzyıldan 1928’teki Harf Devrimi’ne kadar Arap harfleri yazılmıştır. Harf Devrimi’nden sonra da Latin asıllı yeni alfabe ile yazılmaktadır. Bu Latin asıllı alfabede gözetilen iki esas ise şu şekildedir:

“1. Söyleyişteki her sesin yazıda bir harfle gösterilmesi;

2. Üretim ve çekim sırasında kelimenin yapısında ses kanunlarına göre meydana gelen değişmelerin yazılıştaki görünmesi. (Banguoğlu, 2007: 26.)”

Sonuç olarak Türk dili geniş bir coğrafyada milyonlarca kişi tarafından konuşulan soylu ve zengin bir dildir. En geniş konuşan sayısına sahip olan Türk lehçesi ise Türk dilleri arasında Oğuz grubu içerisinde değerlendirilen Türkiye Türkçesidir.

12.3. Türkçede Kelime Yapımı

Dil canlı bir varlıktır. Konuşanı olduğu sürece varlığını sürdürür ve varlığının her anında değişir ve gelişir. Kısacası gelişen ve değişen dünya şartlarında dil de bu değişime uyum sağlar. Yani insanların hayatına giren yenilikler ister istemez dilin söz varlığındaki yerini alır. Çünkü insanların bu yeni olgular üzerinde konuşabilmeleri için bu yeni 'şeylerin' adlandırılması gerekmektedir. Bunun için ise kelime yapımı gerekmektedir. Aksan (2003: 8)'de "Yeryüzünde insanoğlu konuşmaya, sözle anlaşmaya başladığından beri sürekli olarak yeni sözcüklere gereksinme duymuştur. Uygarlık gelişip kültür alışverişleri arttıkça yeni ve yabancı kavramlara karşılık bulmak gerekmiş, yeni dinler, yeni kültürler de yeni terimler, kavramlar getirmiştir" demektedir. Kısacası her dil sürekli kelime üretmeye devam etmektedir, buna mecburdur.

"Bir dile yeni sözcükler katmanın amacı, o dilde yeni yeni kavramları somut bir biçimde gösterme yolu ile düşünce zenginliğini katmak olmalıdır." (Başkan, 2003: 94.) Yani dilimiz ile düşünmek, yeni ufuklar açmak istiyorsak dilimizi yeni sözcüklerle geliştirmeliyiz.

Bir dilde kelime türetmek için, öncelikle, kelimeler ait oldukları dilin yapısına uygun olmalıdırlar. Yani gelişigüzel, uydurma kelime yapılamaz bu kurallar çerçevesinde işleyen bir süreçtir. Ergin (2009: 195)'de bu durumu şu şekilde açıklamaktadır:

"Kelime yapma gelişigüzel kök ve gövdelere gelişigüzel yapım ekleri getirmek suretiyle olmaz. Dil kendi kaidelerine, temayüllerine, gelişmesine uymayan yeni kelimeleri benimsemez. Böyle kelimeler dilde çok nadir olarak umumileşir ve yabancılıklarını hemen hemen daima muhafaza ederek çok defa bir terim gibi muamele görürler. Bunlarda normal yollarla yapılmış kelimelerin canlılığı değil, uydurulmuş kelimelerin iğretiliği bulunur. Bu hususta kelime yapma ile kelime uydurmanın tamamıyla başka şeyler olduğunu unutmamak lazımdır. Dil kelime yapmayı kabul, fakat kelime uydurmayı reddeder. Kelime yapmak hiçbir zaman kelime uydurmak demek değildir."

Türkçede kelime yapımı umumiyetle köklere dayanmaktadır ve köke getirilen çeşitli yapım ekleri vasıtasıyla yeni kelimeler üretilebilir. Banguoğlu (2007: 155)'de “Kelime yapımı dilde mevcut köklere dayanır ve başlıca iki türlü olur: 1. Üretim, 2. Birleşim” demektedir. Banguoğlu'nun ‘üretim’ dediği bu süreç dört bölümden oluşur (İsimden isim, isimden fiil, fiilden isim, fiilden fiil).

Sondan eklemeli bir dil olan Türkçe yeni kavram oluşturma, kavramlara karşılık bulma ve kavram alanını genişletme konusunda oldukça işlek bir dildir. Türkçe bu yönüyle hem felsefi hem de bilimsel çalışmaların yapılabileceği oldukça zengin bir dildir. Bu yönüyle tarihten günümüze Türkçe ile sayısız eser ortaya konulmuş ve konulmaya da devam edecektir.

Türkçenin elimizdeki en eski dil yadigârlarından olan Köktürk Kitabeleri'nin “söz varlığındaki çeşitli öğeleri deyimler, kalıp sözleri hatta atasözleri ve sanatlı anlatımlar, Türk dilinin daha o çağdaki gelişmişliğini” (Aksan, 2000: 23.) kavramlar üretebilmedeki zenginliğini açıkça ortaya koymaktadır.

Türkçenin aslında ne kadar zengin bir dil olduğunu ise şu şekilde özetleyebiliriz (Pilancı, 2009.):

“1. Türkçe, yapısındaki türetme ve birleştirme gücüyle, bilinen en eski dönemlerinden bugüne, her türlü somut ve soyut kavramın anlatımını kolaylıkla sağlayabilmiştir. Kimi kavram alanlarında olağanüstü zengindir.

2. Aynı nitelik, her dönemde olduğu gibi bugün de halkın bölgesel dili olan ağızlarda da kendini göstermektedir. Bugünkü ortak dilimiz olan Türkiye Türkçesinin yanı sıra Anadolu ağızlarımız kendine özgü türetmeler, somut ve soyut kavramları karşılayan, yabancı kavramlara karşılıklar bulan sözcüklerle bize, 80.000-100.000 dolayında bir söz varlığı sunmaktadır.

3. Anadilimizde, Hint - Avrupa dillerinde çok az örneği olan ikilemeler çok güçlü anlatım olanakları yaratmaktadır.

4. Ortak yazın dilimizde ve Anadolu ağızlarımızda yaşayan deyimlerimiz, olayları, durumları, insan davranışları ve karakterlerini çoğu kez, başka dillerin deyimlerinden çok daha ince ve güçlü bir biçimde, somut anlatımla dile getirmekte, bütünüyle, zengin bir deyim varlığı ortaya koymaktadır.

5. Her dilde bulunan atasözleri, tarih boyunca, bugünkü Türkiye Türkçesinde ve ağızlarda, gerçekleri kısa ve güçlü bir anlatımla, çok özgün bir biçimde söze dönüştüren zengin bir varlık oluşturmaktadır.

6. Anadilimiz, bir olayı, bir durumu, belli bir gerçekliği dile getirmede çok değişik, birbirinden farklı anlatım yollarına sahiptir.

7. Kalıp sözler ya da ilişki sözleri, başka dillerden çok daha büyük bir zenginlik göstermektedir.

12.4. Yapım Ekleri

Türkçe üretken bir dildir. Bu üretkenliğinin başlıca sebeplerinden birisi yapım ekleridir. Yapım ekleri, kelime kök ve gövdelerine gelerek onların farklı anlamlar kazanmalarını sağlar. Bu sayede dilin hem anlatım yeteneği gelişir hem de söz varlığı genişler. Ergin'in (2009: 160)' da dediği gibi "Yapım ekleri eklendikleri kök ve gövdelerin manalarında değişiklik yaparlar. Yapım eki ile meydana getirilen bir kelime gövdesi, kendisinden türediği kök veya gövde ile uzak yakın bir ilgisi olmakla beraber ondan ayrı ve yeni bir mana taşır."

"Türkçede isim ve fiil olmak üzere iki çeşit kök bulunmaktadır ve bunlardan dört çeşit gövde yapılmaktadır. Bu gövdeler isimden yapılmış isim, isimden yapılmış fiil, fiilden yapılmış isim, fiilden yapılmış fiil gövdeleridir" (Ergin, 2009: 201). Türkçede kelime, köklere yapım eki getirilerek yapılır. Türkçede dört çeşit *yapım eki* vardır:

1. İsimden isim yapma ekleri: İsim kök ve gövdelerinden farklı isimler yapar.
2. İsimden fiil yapma ekleri: İsim kök ve gövdelerinden fiil yapar.

3. Fiilden isim yapma ekleri: Fiil kök ve gövdelerinden isim yapar.

4. Fiilden fiil yapma ekleri: Fiil kök ve gövdelerinden fiil yapar.

Dört başlıkta ele alacağımız yapım eklerinin her bir çeşidinde birçok ek vardır. Kullanım sıklığı çok az olan ekler aşağıdaki tabloda yer almamaktadır. Bunun yerine kullanım sıklığı çok olan eklerin yanı sıra kullanım sıklığı az olmakla beraber sıkça karşılaştığımız bazı kelimelerde kullanılan yapım ekleri de bu tabloda yer almaktadır. Tablo ek-işlevi-örnek şeklinde hazırlanmıştır.

İSİMDEN İSİM YAPMA EKLERİ

EK	İŞLEVİ	ÖRNEK
+lık, +lik, +luk, +lük	Eklendiği isimlerden yer, alet, topluluk isimleri, soyut isimler ve sıfat yapar.	Orman+lık Odun+luk Kömür+lük
+cı, +ci, +cu, +cü, +çı, +çi, +çu, +çü	Meslek ve uğraşma isimleri yapar.	Av+cı Oyun+cu Simit+çi
+lı, +li, +lu, +lü	Asıl fonksiyonu sıfat olarak kullanılan vasıf isimleri yapmaktır. Sahiplik ya da bağlılık ifade eder.	Köy+lü İstanbul+lu Üniversite+li
+sız, +siz, +suz, +süz	İsimlerden hem sıfat, hem isim olarak kullanılan vasıf isimleri yapar. (Bu ek +lı, +li, +lu, +lü ekinin olumsuzudur).	Ev+sız Su+suz Ölçü+süz
+ki	Eklendiği isimlerden temsil ve vasıf isimleri, yani zamir ve sıfat olarak kullanılan isimler yapar.	Öte+ki Dün+kü Aşağıda+ki
+cık, +cik, +cuk, +cük	Eklendiği isimlerden küçültme ve sevgi ifade eden isimler yapar.	Küçük+cük Baba+cık Mehmet+çik
+cak, +cek	Küçültme ve sevgi ifade eder.	Yavru+cak Demin+cek Yumur+cak
+cığaz, +cuğaz, +ciğez, +cüğez	Küçültme ifade eder. Ayrıca merhamet, şefkat, acıma gösterir; zavallılık ifade eder.	Hanım+cığaz+ı+m Bey+ciğez+i+m Yavru+cuğaz+ı+m
+cağız, +ceğiz	Küçültme, sevgi ve zavallılık ifade eder.	Adam+cağız Köy+ceğiz
+ca, +ce, +ça, +çe	Hem çekim hem de yapım eki şekilleri vardır. Çekim eki olarak isimlere gibi, göre, ile, kadar, birlikte manaları	Türk+çe İngiliz+ce

	<i>katmaktır. Yapım eki olarak da kavim isimlerinden dil, lehçe ve şive isimleri yapar.</i>	<i>Alman+ca</i>
<i>+daş, +taş</i>	<i>Eşlik, ortaklık ve mensubiyet, bağlılık ifade eden isimler yapar.</i>	<i>Arka+daş Meslek+taş Vatan+daş</i>
<i>+ncı, +nci, +ncu, +ncü</i>	<i>Temel fonksiyonu asıl sayı isimlerinden sıra, derece ifade eden sayı isimleri yapmaktır.</i>	<i>Bir+i+nci İki+nci Üç+ü+ncü</i>
<i>+ar, +er, +şar, +şer</i>	<i>Bu ek asıl sayı isimlerinden dağıtma sayı isimleri yapar.</i>	<i>Bir+er İki+şer Üç+er</i>
<i>+z</i>	<i>Asıl sayı isimlerinden yakınlık, eşitlik ifade eden topluluk sayı isimleri yapar.</i>	<i>İki+z Üç+ü+z Dörd+ü+z</i>
<i>+sı, +si, +su, +sü</i>	<i>Bu ek sade iki kelimedede görülür ve benzerlik, gibilik ifade eder.</i>	<i>Çocuk+su</i>
<i>+msı, +msi, +msu, +msü</i>	<i>Bu ek benzerlik ve gibilik ifade eder.</i>	<i>Ekşi+msi Acı+msı Mavi+msi</i>
<i>+mtırak</i>	<i>Bu ek benzerlik ve gibilik ifade eder.</i>	<i>Acı+mtırak Ekşi+mtırak Mavi+mtırak</i>
<i>+lı, +li, +lu, +lü</i>	<i>Bu ek bir arada bulunmayı, iki nesnenin meydana getirdiği topluluğu ifade eder. Ayrıca sıfat yapar.</i>	<i>Bilgi+li Bura+lı Yer+li</i>
<i>+layın, +leyin</i>	<i>Vakit isimlerinde kullanılır, umumiyetle vakti biraz belirleyici bir rol oynar.</i>	<i>Sabah+leyin Akşam+leyin Gece+leyin</i>
<i>+cılayın, +cileyin</i>	<i>İşlek değildir. Günümüzde çok nadir kullanılan eklerdendir. Kullanılış alanı zamirlerdir, Zamirlere eklenerek onlara 'gibi', 'kadar' anlamları verir, onların benzetme şekillerini yapar.</i>	<i>Ben+cileyin Bu+n+cılayın</i>

+an, +en	<i>İşlek değildir. Ancak bir iki misalde görülür. Çok belirli bir fonksiyonu yoktur. Anlamı belirginleştirir.</i>	Oğ(u)l+an Er+en Kız+an
+dırık, +dirik, +duruk, +dürük	<i>İşlek olmayan eklerden biridir. Alet isimleri yapar.</i>	Boyun+duruk
+man, +men	<i>İşlek olmayan eklerden biridir. Umumiyetle mübalağa ve benzerlik ifade eder.</i>	Köle+men Koca+man Ak+man
+ak, +ek	<i>İşlek olmayan eklerden biridir. Benzerlik ifade eder.</i>	Sol+ak Ben+ek
+t	<i>İşlek olmayan eklerden biridir. Denklik ifade eder.</i>	Yaş+ı+t Eş+i+t
+tı, +ti, +tu, +tü	<i>Tabiat taklidi yani yansıma isimlerde kullanılan işlek bir ektir.</i>	Parıl+tı Şarıl+tı Gümbür+tü
+sul, +sül, +sıl, +sil	<i>İşlek olmayan eklerdendir. İlgi ve benzerlik ifade eder.</i>	Yok+sul
+sal	<i>İşlek olmayan eklerden biridir. Yer ifade eder.</i>	Kum+sal
+la, +le	<i>Yer ismi yapar.</i>	Kış+la Yay+la

İSİMDEN FİİL YAPMA EKLERİ

EK	İŞLEVİ	ÖRNEK
+la-, +le-	İsim soylu kelimelerden fiil gövdesi kurar.	Baş+la- Su+la- Bek+le-
+al-, +el-	Umumiyetle sıfatlardan fiil yapar.	Az+al- Boş+al- Çok+al-
+a, +e-	Fazla işlek olmayan bir ektir. İsimlerden olma veya yapma ifade eden fiiller yapar.	Yaş+a- Boş+a- Oy(u)n+a-
+da-, +de, +ta-, +te-	Bu ek ses taklidi kelimelerden fiil yapar. Diğer isimlerden yapma ifade eden, ses taklitlerinden olma ifade eden fiiller yapar	Şırıl+da- Mırıl+da- Horul+da-
+kır-, +kir-, +kur-, +kür-	Bu ek ses taklidi kelimelerden fiil yapar. Olma veya yapma ifade eden fiiller yapar.	Hay+kır- Hıç+kır- Püs+kür-
+sa-, +se-	İşleklilik sahası sınırlı eklerdendir. İsimlerden olma veya yapma ifade eden fiiller yapar.	Su+sa- Garip+se- Umur+sa-

FIİLDEN İSİM YAPMA EKLERİ

EK	İŞLEVİ	ÖRNEK
<i>mak, -mek</i>	Fiillerden hareket isimleri yapar.	<i>Aç-mak</i> <i>Ağla-mak</i> <i>Kaz-mak</i>
<i>-ma, -me</i>	İş isimleri yapar.	<i>Yaz-ma</i> <i>Al-ma</i> <i>Gel-me</i>
<i>-ış, -iş, -uş, -üş</i>	Fiillerden fiil isimleri yapar.	<i>Gel-iş</i> <i>Ara-yış</i> <i>Otur-uş</i>
<i>-m</i>	Başlıca işlevi, fiille ilgili bir hâl, durum, iş ifade etmek olup o işle ilgili, o işten doğan varlık, eşya, âlet, yer vs. gibi çeşitli isimler de yapar.	<i>Al-t-m</i> <i>Giy-i-m</i> <i>Duy-u-m</i>
<i>-k</i>	Umumiyetle fiilin gösterdiği harekete uğramış olan, bazen da o hareketten doğmuş bulunan veya o hareketi yapan çeşitli nesnelere karşılık.	<i>Aç-t-k</i> <i>Düş-ü-k</i> <i>Çek-i-k</i>
<i>-ak, -ek</i>	Fiilin gösterdiği hareketi çokça yapanı, olanı, yapılanı; o hareketin yapıldığı yeri, âleti; o hareketle yapılan şeyi karşılık.	<i>Ürk-ek</i> <i>Kork-ak</i> <i>Yat-ak</i>
<i>-n</i>	Fiilin gösterdiği hareketi yapanı, olanı ve daha çok, yapılanı ifade eder.	<i>Ek-i-n</i> <i>Yığ-t-n</i> <i>Uzu-n</i>
<i>-gı, -gi, -gu, -gü, -kı, -ki, -ku, -kü</i>	Fiilin gösterdiği hareketle ilgili çeşitli nesnelere karşılık.	<i>Say-gı</i> <i>Çal-gı</i> <i>İl-gi</i>
<i>-ga, -ge</i>	İşleliğini kaybetmiş bir ektir. Hareketi	<i>Bil-ge</i>

	yapanı, olanı veya yapılan nesnelere karşılایan isimler yapar.	<i>Böl-ge</i> <i>Dal-ga</i>
<i>-gın, -gın, -gun, -gün, -kın, -kin, -kun, -kün</i>	Aşırılık, büyültme anlamı katar.	<i>Az-gın</i> <i>Bay-gın</i>
<i>-ğan, -gen, -kan, -ken</i>	Eklendiği kelimelere kuvvetli bir aşırılık anlamı katar. Oluşturduğu isimler çok yapan ve olanı ifade eder.	<i>Alın-ğan</i> <i>Sıkıl-ğan</i> <i>Yapış-kan</i>
<i>-gıç, -giç, -guç, -güç</i>	İşlek olmayan eklerdendir. Yapan, olan veya yapılan nesnelere karşılایan isimler yapar. Ayrıca bu ekte büyütme manası vardır.	<i>Dal-gıç</i> <i>Başlan-gıç</i> <i>Bil-giç</i>
<i>-gaç, -geç, -kaç, -keç</i>	İşlek olmayan eklerdendir. Yapan, olan veya yapılan nesnelere karşılایan isimler yapar. Ayrıca bu ekte büyütme manası vardır.	<i>Süz-geç</i> <i>Yüz-geç</i> <i>Kıs-kaç</i>
<i>-ıcı, -ici, -ucu, -ücü</i>	Birçokluk, aşırılık ve devamlılık işlevi vardır. Yaptığı isimler çok ve devamlı yapan veya olan nesnelere karşılar.	<i>Al-ıcı</i> <i>Din-le-y-ici</i> <i>Kur-ucu</i>
<i>-ç</i>	İşlevinde bir aşırılık ifadesi vardır. Yaptığı isimler yapanı veya yapılanı veya hareket halini gösterir.	<i>Kıskan-ç</i> <i>İnan-ç</i>
<i>-ı, -i, -u, -ü</i>	İşlek olmayan eklerdendir. Bu ekle yapılan isimler, görünen ve yapan, olan veya yapılan çeşitli nesnelere karşılar.	<i>Yaz-ı</i> <i>Yap-ı</i> <i>Şaş-ı</i>
<i>-a, -e</i>	İşlek olmaya eklerdendir. Umumiyetle yapılan nesne ve yeri ifade etmek için kullanılmıştır.	<i>Yar-a</i> <i>Oy-a</i> <i>Öt-e</i>
<i>-tı, -ti, -tu, -tü</i>	Esas itibarıyla <i>-n-</i> 'li fiil gövdelerine getirilir. Teşkil ettiği isimler yapan, olan veya yapılan çeşitli nesnelere karşılar.	<i>Ak-ı-n-tı</i> <i>Salla-n-tı</i> <i>Gez-i-n-ti</i>

	karşılarlar.	
<i>-t</i>	İşlek olmayan eklerdendir. Bir kaç kelime de bulunur.	<i>Geç-i-t</i> <i>Öğ-ü-t</i> <i>Ayır-t</i>
<i>-alak, -elek</i>	İşlek olmayan eklerdendir.	<i>Yat-alak</i> <i>Çök-elek</i>

FİLDEN FİİL YAPMA EKLERİ

EK	İŞLEVİ	ÖRNEK
<i>-ma-, -me-</i>	Olumsuz fiiller yapar.	Yap-ma Aç-ma Başla-ma
<i>-n-</i>	İşlevi, kendi kendine yapma veya olma ifade eden fiiller yapmaktır.	Gez-i-n- Söyle-n- Taşı-n-
<i>-l-</i>	İşlevi, pasiflik ve meçhul ifade eden fiiller yapmaktır.	Ye-n-i-l- De-n-i-l- Dur-u-l-
<i>-ş-</i>	Yaptığı fiiller bir ortaklaşma veya bir oluş ifade ederler.	Sözle-ş Uğra-ş- Gör-ü-ş-
<i>-r-</i>	<i>Faktitif eki olarak adlandırılan bu ek</i> oldurma ve yaptırma ifade ederler.	Piş-i-r Uç-u-r- Düş-ü-r-
<i>-t-</i>	Faktitif eklerinden biridir. Fiillerden oldurma ve yaptırma ifade eden fiiller yapar.	Uza-t- Dire-t- Acı-t-
<i>-dır-, -dir-, -dur-, -dür-, -tır-, -tir-, -tur-, -tür-</i>	Faktitif eklerinden biridir. Fiillerden oldurma ve yaptırma ifade eden fiiller yapar.	Ye-dir- Dön-dür- Bul-dur-

<i>-dar-, -der-</i>	İşlek olmayan bir faktitif ekidir. Örnekleri azdır.	Gön-der-
<i>-ar-, -er-</i>	İşlek olmayan bir faktitif ekidir. Örnekleri azdır.	Kop-ar- Gid-er- Çık-ar-

12.5. Çekim Ekleri

Çekim ekleri, sözcüklerin tümce içerisinde farklı işleyişlerde farklı görevlerde kullanılmasını sağlayan eklerdir. Bu ekler, eklendikleri sözcüklerde biçimsel değişiklikler meydana getirirler. Ancak anlamsal açıdan hiçbir değişikliğe yol açmazlar. Yani çekim ekleri eklendiği sözcüğe yeni bir anlam kazandırmaz, sözcüğün kök ve gövdesine işlevlik kazandırır. “Kök ve gövdenin manasına bir kullanım nüansı verirler” (Ergin,2009: 125).

Sözcük kök ve gövdeleri yalnız başlarına kullanıldıkları zaman kısıtlı anlamlar ifade ederler. Ergin (2009:124)’ de “Kök ve gövdeler tek başlarına sadece tek nesnelere ve mücerret hareketleri ifade ederler” demektedir. Bu kısıtlılığın giderilmesi ise çekim ekleri sayesinde olmaktadır. “Nesnelerin ve hareketlerin çeşitli durumlarını, bağlantılarını, münasebetlerini ifade etmek için kök ve gövdeler çeşitli şekillere girmek zorundadırlar. Dil lügat kitabı gibi bir kelime yığınının ibaret değil, bir kelime örgüsü şeklindedir. Bu örgünün bağlayıcı unsurları ise çekim ekleridir” (Ergin, 2009: 124). Yani dilin işleyişinde çekim eklerinin önemi büyüktür. Çekim eklerinin bağlayıcı rolü vardır ve fonksiyonu yapım eklerinin aksine sözcük sınırlarını aşmaktadır.⁴ Ergin (2009: 125)’de “kelime gruplarının büyük bir kısmı ile bütün cümlelerde örgüyü meydana getiren, kelime gurubunu veya cümleyi ayakta tutan şey çekim ekleridir. Bir kelime gurubundan veya cümleden çekim ekleri çıkarılırsa geriye bir kök ve gövde yığını kalır” demektedir.

Bu bölümde çekim eklerini, **isim çekim ekleri** ve **fiil çekim ekleri** olarak iki ayrı başlık altında inceleyeceğiz. Çünkü “İsim kök ve gövdeleri ile fiil kök ve gövdelerine getirilen çekim ekleri birbirlerinden tamamıyla ayırdırlar. Biri isimle, diğeri fiille ilgili bir vazife görür ve fonksiyonları hiçbir şekilde birbirine benzemez” Ergin (2009:126). Bu nedenle isim çekim ekleri fiillere veya tam tersi bir durumda fiil çekim ekleri isimlere getirilemez. Bu durumun tek istisnası çokluk ekidir.

⁴ (Ergin, 2009: 163)

12.5.1. İsim Çekim Ekleri

İsimlere ve isim soylu sözcüklere gelerek onları diğer isimlere, edatlara, eylemlere bağlarlar ve cümle içindeki görevlerini, aitliklerini belirleyerek isimlerin çeşitli durumlarını bildirirler. İsim çekim ekleri şunlardır:

- a) Çokluk eki
- b) İyelik eki (Aitlik eki)
- c) Hal ekleri
 - Yalın hal*
 - İlgi hali*
 - Yapma/belirtme hali*
 - Yaklaşma hali*
 - Bulunma hali*
 - Uzaklaşma hali*
 - Vasıta hali*
 - Eşitlik hali*
 - Yön gösterme hali*
- d) Soru eki

İSİM ÇEKİM EKLERİ

Ek	İşlev	Örnek
a) Çokluk eki <i>+lar, +ler</i>	Bir isim hiçbir ek almadan normal şekliyle tek bir nesneyi karşılar. Bu ek isimlere gelerek onların çokluk şeklini yapan bir çekim ekidir.	Ağaç+lar Kuş+lar Çiçek+ler
b) İyelik ekleri 1. Şahıs: +m 2. Şahıs: +n 3. Şahıs: +ı, +i, +u, +ü; +sı, +si, +su, +sü Çokluk 1. Şahıs: +mız, +miz, +muz, +müz 2. Şahıs: +nız, +niz, +nuz, +nüz 3. Şahıs: +ları, +leri	İyelik ekleri ismin karşıladığı nesnenin bir şahsa veya bir nesneye ait olduğunu ifade eden çekim ekleridir.	Ev+i+miz Kitab+ı-m Defter-leri
c) Hal ekleri	İsimler kelime grupları ve cümleler içinde diğer kelimelerle münasebetleri sırasında, münasebetin cinsine göre, çeşitli hâllerde bulunurlar. İsmi hâlleri ismin diğer kelimelerle münasebeti sırasında içinde bulunduğu durumlardır.	↓
Yalın hal	Bu hâl ismin, karşıladığı nesne ve kendisine tabi olan isim dışında hiçbir	Ev Araba

	münasebet ifade etmeyen hâlidir. İsimlerin başka bir unsura bağlı olmayan normal teklik, çokluk ve iyelik şekilleri yalın hâlleridir.	Kitap
<u>İlgi hali</u> <i>+ın, +in, +un, +ün; vokalle biten kelimelerden sonra - +nın, +nin, +nun, +nün</i>	İsmin bir isimle ilgisi olduğunu, kendisinden sonra gelen bir isme tabi bulunduğunu gösterir.	O+nun Taş+ın (üstü) Ev+in (yolu)
<u>Yapma/belirtme hali</u> <i>+ı, +i, +u, +ü</i>	İsmi kendisine tesir eden geçişli bir fiile bağlayan hâldir. İsmi geçişli bir fiilin tesirinde olduğunu gösterir.	Ev+i Oda+y+ı Üzüm+ü
<u>Yaklaşma hali</u> <i>+a, +e</i>	Kelime gruplarında ve cümlede fiilin kendisine doğru yaklaştığını, yöneldiğini ifade etmek için isim datif hâline sokulur. Fiilin istikametini gösteren ve yaklaşma ifade eder.	Ağac+a Güneş+e Gökler+e
<u>Bulunma hali</u> <i>+da, +de, +ta, +te</i>	Fiilin cereyan ettiği yeri gösteren, bulunma ifade eden ektir.	Yol+da Ağaç+ta Başımız+da
<u>Uzaklaşma/ayrılma hali</u> <i>+dan, +den, +tan, +ten</i>	Kelime gruplarında ve cümlede fiilin gösterdiği hareketin kendisinden uzaklaştığını ifade etmek için kullanılır.	Ev+den Ağaç+tan

	Umumiyetle uzaklaşma ifade eden bir ektir.	Yol+dan
<u>Vasita hali</u> +n	Kelime gruplarında ve cümlelerde fiilin kendisi vasıtası ile kendisinin iştiraki ile veya kendisinin ifade ettiği zamanda yapıldığını göstermek için kullanılır. Vasita eki fiilin ne ile nasıl, ne zaman yapıldığını ifade etmek için isme getirilen ektir.	Yaya+n Yaz+ı+n Ansız+ı+n
<u>Eşitlik eki</u> +ca, +ce, +ça, +çe	Kelime gruplarında ve cümlede fiilin nasıl ve ne şekilde olduğunu veya yapıldığını, fiilin oluş veya yapılış tarzını ifade etmek için isim eşitlik hâline girer. Yani isim, fiilin kendisi gibi, kendisine benzer bir şekilde cereyan ettiğini göstermek için eşitlik hâlini alır.	İnsan+ca İyi+ce Yavaş+ça
<u>Yön ekleri</u> +ra, +re, +arı, +eri	Kelime gruplarında ve cümlede fiilin kendi yönünde yapıldığını göstermek için kullanılır. Yani yön ekleri fiilin cereyan ettiği yönü gösterir.	İç+eri Dış+arı Son+ra
d) <u>Soru eki</u>	Soru eki ismin soru şeklini yapan çekim	Küçük mü?

+mı, +mi, +mu, +mü	ekidir. Soru eki ismi daima fiile bağlayan bir ektir.	Çocuğun mu? Taş mı?
---------------------------	---	------------------------

12.5.2. Fiil Çekim Ekleri

Fiil çekim ekleri, fiil kök veya gövdelerine eklenerek, fiillerin zamanını, yapılaş şeklini ve şahsını (eylemi yapan kişiyi) belirtirler. “Çekimli fiil şekle, zamana, şahsa bağlanmış bir hareketi karşılayan kelimedir” (Ergin, 2009: 281). Fiil çekim eklerini umumiyetle 2 temel grupta sınıflandırılır.

a) Bildirme kipleri

- Geniş Zaman
- Şimdiki Zaman
- Görülen Geçmiş Zaman
- Öğrenilen Geçmiş Zaman
- Gelecek Zaman

b) Tasarlama kipleri

- Şart kipi
- İstek kipi
- Gereklik kipi
- Emir kipi

FİİL ÇEKİM EKLERİ

a) Bildirme Kipleri

Bildirme Kipleri	Ek	İşlev	Örnek
Geniş Zaman	-r, -ar, -er	Bu ekler fiilin geniş zamanda ortaya çıktığını veya çıkacağını bildirirler. Geniş zaman eklerinin asıl işlevi “her zaman”ı ifade etmektedir.	Açıl-ı-r Başla-r Düş-er
Şimdiki Zaman	-yor	Bu ek hareketin şimdiki zamanda ortaya çıktığını bildirir. Belirli bir zaman gösteren kesin bir bildirme ekidir.	Başlıyor Gidiyor Alıyor
Görülen Geçmiş Zaman	-dı, -di, -du, -dü, -tı, -ti, -tu, -tü	Bu ek hareketin görülen geçmiş zamanda ortaya çıktığını haber veren bir şekil ve zaman ekidir. Bu ekin ifade ettiği zamana görülen geçmiş zaman dememizin sebebi hareketin geçmiş zamanda, konuşanın gözü önünde yapılmış olmasıdır.	Sev-di Al-dı-m Git-ti-m
Öğrenilen Geçmiş Zaman	-miş, -miş, -muş, -müş	Bu ek görülmeyen geçmiş zamanda yapılan bir hareketi haber veren şekil ve zaman ekidir. Görülmeyen geçmiş zamanda yapılan hareket demek geçmişte	Yaz-mış-ım Gel-miş-sin

		olan ve konuşanın, o hareketi bildirenin önünde cereyan etmeyen hareket demektir.	Al-mış
Gelecek Zaman	-acak, -ecek.	Bu ekler de hem şekil, hem zaman ifade eden eklerdir. Şekil olarak bildirme, zaman olarak da gelecek zaman ifade ederler. Yani bu ekler hareketin gelecek zamanda olacağını bildirirler.	Yap-acağ-ım Al-acak Gel-ecek
b) Tasarlama Kipleri			
Şart eki	-sa, -se	Hareketin şart şeklinde tasarlandığını, şart olarak düşünüldüğünü anlatmak için fiil kök ve gövdelerine şart eki eklenir.	Al-sa-m Gel-se-n Ol-sa-m
İstek eki	-a, -e	Tasarlanan hareketin istendiğini gösterir, istek şeklinde bir tasarlama ifade eder, dilek bildirir.	Konuşalım Çağırayım Geleyim
Gereklilik eki	-malı, -meli	Tasarlanan hareketin gerekliliğini gösterir; gerekli olan, gereklilik şekline bürünen bir tasarlama ifade eder.	Yapmalısın Çalışmalıyım Yazmalısın
	Teklik 1. Şahıs: -ayım, -eyim 2. Şahıs: —	Bu ekler tasarlanan hareketi emir	

Emir eki	3. Şahıs: <i>-sin, -sin, -sun. -sün</i> Çokluk 1. Şahıs: <i>-alım, -elim</i> 2. Şahıs: <i>-ın, -in, -un, -ün -ınız, -iniz, -unuz, -ünüz</i> 3. Şahıs: <i>-sınlar, -sinler, -sunlar, -sünler</i>	şeklinde ifade eder, hareketin emirle yapılmasına işaret ederler.	Dur-ayım Dur Dur-sun Dur-alım Dur-un Dur-sunlar
-----------------	--	---	--

Bu Bölümde Ne Öğrendik Özeti

Türkçe, Ana Altay dilinden türemiştir. Ana Altay dili 8000 yıl önce parçalanmıştır. Dolayısıyla Türkçe 8000 yıllık bir dildir. Bu köklü dil, köken bakımından Ural - Altay dillerinin Altay koluna mensup, eklemeli bir dildir.

Türkiye Türkçesi Anadolu'yu fetheden Selçuklular ve 3 kıtaya yayılan Osmanlıları kuran Oğuz Türklerinin dilinden inkişaf etmiş bir dildir. Türkçe 13. yüzyıldan 1928'teki Harf Devrimi'ne kadar Arap harfleri yazılmıştır. Harf Devrimi'nden sonra da Latin asılı yeni alfabe ile yazılmaktadır.

Sondan eklemeli bir dil olan Türkçe yeni kavram oluşturma, kavramlara karşılık bulma ve kavram alanını genişletme konusunda oldukça işlek bir dildir. Türkçe bu yönüyle hem felsefi hem de bilimsel çalışmaların yapılabileceği oldukça zengin bir dildir. Bu yönüyle tarihten günümüze Türkçe ile sayısız eser ortaya konulmuş ve konulmaya da devam edecektir.

Yapım ekleri, eklendikleri kök ve gövdelerin manalarında değişiklik yaparlar. Yapım eki ile meydana getirilen bir kelime gövdesi, kendisinden türediği kök veya gövde ile uzak yakın bir ilgisi olmakla beraber ondan ayrı ve yeni bir mana taşır.

Çekim ekleri, eklendikleri sözcüklerde biçimsel değişiklikler meydana getirirler. Ancak anlamsal açıdan hiçbir değişikliğe yol açmazlar. Yani çekim ekleri eklendiği sözcüğe yeni bir anlam kazandırmaz, sözcüğün kök ve gövdesine işleklik kazandırır.

Kaynakça

- _____ (2010) En Eski Türkçe'nin İzlerinde, İstanbul, Simurg.
- Akar, Ali (2005) Türk Dili Tarihi, İstanbul, Ötüken Neşriyat.
- Aksan, Doğan (2003), Türkçenin Gücü, İstanbul, Bilgi Yayınevi
- Banguoğlu, Tahsin (2007), Türkçenin Grameri, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Buran, Ahmet ve Tulum, M. Mahur (2011) Çağdaş Türk Yazı Dilleri, Eskişehir, Anadolu Üniversitesi.
- Ercilasun, Ahmet B. (2004) Başlangıcından Yirminci Yüzyıla Türk Dili Tarihi, Ankara, Akçağ Yayınları.
- Ergin, Muharrem (2009) Türk Dil Bilgisi, İstanbul, Bayrak Basın Yayın
- Pilancı, Hülya (2010) Türk Dili, Eskişehir, Anadolu Üniversitesi Yayınları.